

הקוד האתי והצרעת

מדרשי חז"ל לימדו אותנו שמאחורי המילה 'מצורע', מסתתר, ביטוי אחר 'מוציא-שם-רע'. מתוך כך הפכו פרשות 'תזריע-מצורע' מוקד לדיונים באתיקה של השפה, אתיקה הבאה למנוע צרעת מודרנית אלימה ומסוכנת, צרעת האינפורמציה. מקורות היהדות שופעים אינטואיציות חשובות בתחום זה. הרבה לעסוק בהם, רבי ישראל מאיר הכהן (1838-1933), הידוע בכינויו 'החפץ חיים', שם ספרו הדין בלשון הרע. תוך התבססות על קביעותיו, ניסיתי לסכם את עיקרי הדברים בעשרת דברות היוצרים מעין קוד אתי המיועד למנוע את טומאת "הצרעת" בחברה האנושית.

הקבוצה הראשונה של דברות מתייחסת ישירות לפשעי האינפורמציה:

- [א] **איסור הוצאת שם רע**, דהיינו איסור פרסום אינפורמציה שקרית ומזיקה.
- [ב] **איסור לשון הרע**, המגביל פרסום מידע מזיק ופוגע ללא סיבה ראויה, אף אם הוא אמיתי.
- [ג] **איסור רכילות**, האיסור לפגוע באינטימיות של האדם. זוהי הגנת האלמוניות והצנעה, ההגנה על תחום שיש לאדם רשות לשמרו נעול בפני הזולת.
- [ד] **האיסור על עדות עד אחד**. איסור זה בנוי ספציפית על המשפט התלמודי, אך מאחוריו עיקרון כוללני, החובה להגן על האדם מלהפוך קרבן של לינאי ציבורי בגלל אינפורמציה חלקית ובלתי מהימנה.

לפנינו דבר תמוה! הדיבר השני קובע שניתן לגרום רע אף באמירת אמת. קביעה זאת לא תהיה לרוחם של אמצעי הקומוניקציה ההמונית, החושבים שכל אמת ראויה לפרסום. ולמרות זאת! דוגמה? המידע על מנות דם של חיילים מסוימים שנקראו לתרום במסגרת יחידותיהם, מנות שזרקו בגלל חשד רפואי. אמת, וחובה לא! זהו חטא 'הלבנת פנים', הדיבר הששי שיובא להלן. אכן, תפקידו של עיתונאי היא לספר את האמת, אך קודם כל, כמו רופא, חובתו הראשונית, היא לא להזיק. להגנתי אומר שכמובן עקרונות אלו הם כלליים. הסעיפים הקטנים שבהם, כלל אינם פשוטים.

נעבור עתה לרמה השנייה, זו המתייחסת לנפגע מצרעת האינפורמציה.

- [ה] **איסור "אונאת דברים"**. נזק גופני וכלכלי ניתן לכימות ובמידה כלשהי לתיקון. אולם יש נזק אחר, אותו כינו חז"ל: "אונאת דברים". זהו הצער הפסיכולוגי – המקבילה הנפשית של 'צער בעלי חיים' – הנגרם למשל, על ידי החצים המורעלים של הלשון, העט והמחשב. האם חטא זה הוא פריבילגיה של העיתונאים? האם לא כולנו חטאנו בכך, בפרהסיא או בפרטי פרטיות?

[ו] איסור "הלבנת הפנים", המתייחס לפגיעה בדמותו של האדם, בעיני עצמו ובעיני החברה. הכבוד הוא זכותו של כל מי שנברא בצלם, מכאן החובה להבדיל בין ביקורת לגיטימית לבין גסות הרוח של ה"מלעיג ומתלוצץ על חברו", פשעיהם של ההומור והסאטירה.

[ז] איסור החנופה, תשליל מופלא של איסור הלבנת הפנים. על איסור זה עוברים, למשל, מבקרים שנונים ומורעלים, ההופכים חנפנים כשזה נוגע לאדמו"ריהם, דתיים וחילוניים, לפוליטיקאים הקרובים להם, או לאלילים שהם מטפחים עד יום נפילתם הרועשת.

המשמעות הציבורית של האינפורמציה באה לידי ביטוי באינטרסים. מכאן כמה הערות במישור גבוה יותר: במוטיבציה המביאה את האדם לחטוא.

[ח] איסור השחיתות. איסור לכאורה טריוויאלי, אלא שבלבוש זה או אחר, הוא מאיים על כולנו, כולל על חושפי שחיתויות. הוא אוסר שיתוף פעולה עם עושי עוולה, ומצווה אותנו שלא לשרת את האינטרסים של ארגוני הפשע, של פוליטיקאים מושחתים, אך גם לא, להבדיל, את האינטרסים של בעלי ההון והעצמה.

[ט] איסור הצביעות, שפירושו החובה להגן על האמת, עד כמה שהאדם מודע לה, אף כנגד הקונצנזוס הציבורי: "לא תהיה אַחְרֵי רַבִּים לְרַעַת" (שמות כג, ב). חובה בלתי אפשרית, שהרי היא כוללת אף את הציווי להתעלם מהרייטינג, חנופת ההמונים!

אינפורמציה נאמנה היא תנאי לקיומה התקין של חברה, שהרי מְנַת וְחַיִּים בְּיַד לְשׁוֹן (משלי יח, כא), מות וחיים, מלחמה ושלום. נאמנה פירושה שמירת הגבולות בין מידע לבין הערכות ודעות. ואנו, צרכני המידע, כיצד עלינו להגיב? לפי מקורות היהדות, קבע ה"חפץ חיים", יש איסור נוסף המוטל על הקורא ו/או הצופה, הדיבר העשירי:

[י] "לא תשא שְׁמַע שׁוֹא" (שמות כג, א). אסור לשמוע ולקבל לשון הרע. הקורא והצופה אחראיים גם הם לטוהר אמצעי התקשורת. אסור להם להיכנע. הם חייבים לשמור על עמדה ביקורתית, להרים את קולם, ואף להפוך ללוחמי חרות, דהיינו, סרבני קריאה וצפייה.